
І ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

ІСТОРИЧНІ,
КУЛЬТУРНІ,
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
АСПЕКТИ
РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ

Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
Інститут української археології та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
Інститут української історії НАН України

*ІСТОРИЧНІ, КУЛЬТУРНІ
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ*

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції

19-20 листопада 2015 року

КРЕМЕНЧУК
ПП Щербатих О. В.
2016

УДК 332.1»71»:304.2 (091)

ББК 65.04+63.3-7

I 90

Рекомендовано до друку Вченою радою
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського (протокол
№ 2 від 01 жовтня 2015 р.)

Редколегія збірника:

Бутко Л. В., к.філол.н., доцент кафедри українознавства;

Василенко Д. П., асист. кафедри українознавства;

Маслак В. І., д.і.н., професор кафедри українознавства;

Тур О. М., к.філол.н., доцент кафедри українознавства.

I 90 Історичні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку
: матеріали I Всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 19-20 лист. 2015 р. /
редкол.: Бутко Л.В. та ін. – Кременчук: ПП Щербатих, 2016. – 166 с.
ISBN 978-617-639-089-3

Збірник містить виклад основних положень доповідей, виголошених на пленарному та секційних засіданнях I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історичні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку». Представлено широкий спектр проблем, що дають змогу ознайомитися з результатами нових фактів з історії зокрема, висвітлюється соціально-економічний та культурний розвиток України та регіонів, розкриваються шляхи розвитку дослідницької краєзнавчої роботи, окремо розглядаються питання усної історії.

Для науковців, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, студентів історичних спеціальностей, краєзнавців, учителів й учнів.

УДК 332.1»71»:304.2 (091)

ББК 65.04+63.3-7

За достовірність фактичних даних, цитат, власних імен відповідають автори публікацій.
Редакція зберігає за собою право скорочувати текст і вносити літературну правку.

ISBN 978-617-639-089-3

©КрНУ, 2016

©Автори статей, 2016

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Вощенко Вікторія Юріївна

к.філос. н., доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Київська Русь у період свого розквіту (кінець X – XII століття) була однією із наймогутніших держав середньовічної Європи. Охоплюючи значну територію, вона славилась не лише успіхами зовнішньої політики і стрімким економічним піднесенням, а й бурхливим розвитком наукового знання, освіти та писемності. Давньоруська держава у цивілізаційному контексті є спадкоємницею Візантійської імперії, що зумовлює їх релігійну та культурну «спорідненість». Проте засвоєння найцінніших здобутків середньовічної європейської культури ґрунтувалося на розвитку східнослов'янського суспільства, яке долучалося до духовних надбань країн Сходу, Скандинавії, Центральної та Західної Європи.

Високого рівня розвитку досягли знання з теології, філософії, історії, медицини, біології, хімії, фізики, астрономії. Освічені люди Київської Русі володіли певними географічними відомостями, зокрема, вони мали уявлення про три частини світу: Європу, Азію та Африку. Цьому сприяли різні зовнішньополітичні фактори: військові походи руських князів, налагодження дипломатичних відносин, поживлення зовнішньої торгівлі.

Джерелами для розвитку географічних знань у Київській Русі були переклади таких іноземних праць, як «Хроніка» Георгія Амартола, «Хроніка» Симеона Логофета, «Хронограф» Іоанна Малали, «Космографія» Козьми Індикоплова та інші. Чимало географічних знань містила і паломницька література. Дані твори зберігали цінну інформацію з історії країн стародавнього та середньовічного Сходу, країн західної та центральної Європи. Завдяки цим джерелам на Русі були добре відомі Європейське Середземномор'я, Північна Африка, Мала Азія, Персія, Середня Азія, Індія.

Твори давньогрецьких, давньоримських і візантійських логографів, істориків і філософів мали вагомий вплив на створення давньоруських літописів, географічні описи яких охоплюють величезну територію від Гібралтарської протоки й Британії на заході до Уралу і півночі Західного Сибіру на сході, від Білого та Баренцового морів на півночі до Індійського океану і Південно-Китайського моря на півдні та південному сході [1, с.19]. Важливі знання давали повідомлення Страбона про грецькі колонії у Північному Причорномор'ї, твори Гіппократа та Геродота про розселення, побут і звичаї скіфів тощо.

Давньоруські літописці добре знали географію своєї держави. Наприклад, у «Повісті минулих літ» перелічено всі слов'янські племена Східної Європи та географічне місце їх проживання. Названо ріки Дунай, Дніпро, Дністер, Двіна, Буг, Десна, Сула, Прип'ять, Полота, Волга, Ока, Шексна та озера Ільмень, Нево і Біле. «...Ці слов'яни прийшли і сіли по Дніпру і назвались полянами, а інші – древлянами, тому що сіли в лісах, а ще інші сіли між Прип'яттю й Двіною і назвались дреговичами, інші сіли на Двіні й назвались полочанами по річці, що впадає в Двіну й носить назву Полота. Ті ж слов'яни, котрі сіли біля озера Ільменя, прозвались своїм ім'ям – слов'янами, й побудували місто та назвали його Новгородом. А інші сіли по Десні, й по Сеймі, й по Сулі й назвались сіверянами. І так розійшовся слов'янський народ, а по його імені і грамота назвалась слов'янська» [3].

«Повість минулих літ» висвітлює важливі історичні події, які локалізувалися у просторі. У цьому джерелі описується похід князів Аскольда і Діра на Константинополь (860 рік). Потрібно зауважити, що цей твір несе велике ідеологічне навантаження. Перший похід руських князів на Візантію відбувся під час правління імператора Михаїла. Саме за його царювання було здійснено місію Кирила та Мефодія щодо винайдення слов'янської азбуки та перекладу Святого письма.

Географічні відомості можна віднайти також в описі міграції угрів, що проходили повз Києва, у згадках про війни угрів зі слов'янами. «Повість минулих літ» містить інформацію про Солунь і Мораву (чеські землі), потім згадується запрошення Кирила та Мефодія

князями Ростиславом і Святополком, переклад книг Святого Письма Мефодієм [2, с. 234]. Як бачимо, чимало географічних відомостей можна почерпнути з історичних джерел доби Київської Русі.

Розвиток зовнішньої торгівлі також сприяв накопиченню знань із географії. Усі наші уявлення про шлях «із варяг у греки» будуються на руських літописах, передусім на «Повісті минулих літ» Нестора-літописця. Вважають, що скандинавські купці починали свій шлях із Уппсали, що в Готланді, Балтійським морем переправлялися до ріки Неви, тоді – через ріку Волхов у Ільменське озеро, звідти – через декілька малих річок до Дніпра, а потім Чорним морем до Константинополя. Цей шлях проходив через Новгород, Смоленськ та Київ. Вікінги везли на продаж залізо, амбру (паливо, що видобували зі шлунка кашалотів), моржеві кістки, вироби з китової шкіри, зброю, рабів, а також товари, награвовані у Західній Європі, – дорогі вина, тканини. З Візантії вони везли вино, прянощі, тканини, книги. Русь постачала в обидва боки хутро, мед, пшеницю, ліс та керамічні вироби. Проте можна припустити, що висхідним пунктом легендарного шляху «із варяг у греки» в «Повісті минулих літ» є напрям з півдня на північ, а не навпаки, тобто шлях починався з грецької, а не з варязької землі. Технічно цей торгівельний шлях міг існувати лише 2-3 місяці на рік (судноплавство на річках є можливим, коли вони є повноводними і не замерзають) і ускладнювався дніпровськими порогами. Шлях «із варяг у греки» був пов'язаний із іншими водними шляхами Давньої Русі. З Дніпра можна було потрапити у Волгу, Дон, Західну Двіну, Дністер та Дунай. Так, наприклад, була можливість пройти через Неву, Ладозьке озеро, річку Волхов. Князь Олег, який княжив у Полоцьку в 911 році, здійснив похід проти Візантії за таким маршрутом: від Західної Двіни до Сіверського Дінця через Дон, Азовське, Чорне море до Середземномор'я.

Потрібно зауважити, що рукописи Русі-України XI – XIII століть віднайшли на українських етнічних землях понад 700 географічних назв. У тих самих рукописах згадується близько 250 прадавніх українських особових імен. Десятки таких назв та імен зафіксували на українських теренах античні автори. Тільки до «Літопису руського» потрапило майже 500 назв країв, міст, сіл, хуторів, річок, озер, урочищ, гір, які як звучали в XI – XIII століттях так звучать і нині. Це, наприклад, такі літописні назви: Броди, Вишня, Галич, Пирятин, Переяслав, Сосниця (невеликі міста), Березовичі, Житань, Кропивниця, Муравиця, Хвалимичі (села й хутори), Вир, Здвижень, Рось, Рутець, Трубіж, Щирець (річки), Видобич, Гаї, Липа, Полонина, Пороги (урочища), Світязь-озеро, Болдини Гори та інші.

Чимало літописних географічних назв походять від українських назв рослин, кожна з яких ще в сонцепоклонницьку добу пошановувалась як Прадерево або Райське дерево, Світове дерево. Символом Прадерева найчастіше є дуб, липа, береза, сосна, взагалі дерево, іноді рожа або жито. Тому, без сумніву, дуже давнім і своїм є лексичний субстрат таких, приміром, літописних географічних назв, як Дубен, Дубниця, Дубровиця, Добрий Дуб, Дубно, Липа, Березовичі, Березоточа, Сосниця, Рожне Поле, Житані.

З географією тісно була пов'язана й географічна наука. Давньоруських освічених людей цікавили звичаї чужих народів, їхні вірування, родинні стосунки, обряди, спосіб життя тощо. У «Повісті минулих літ», окрім географічних відомостей, наведені і етнографічні, де описується побут різних етнічних груп, в тому числі й племен, просторово віддалених від Русі: сирійців, вавілонян, халдеїв, бактріан, індійців, британців гелів, амазонок, половців та інших. Цей факт засвідчує, що у давнину вже були закладені певні уявлення про інші народи, які населяли землю на той час. Ці етнографічні відомості також були запозичені з візантійських джерел.

Отже, підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що наукові знання у Київській Русі розвивались у контексті загального економічного, політичного та культурного піднесення. Потреба у географічних відомостях зумовлюється прагненням освічених верств давньоруського населення до пізнання життя людей за межами своєї країни, усвідомлення своєї національної та культурної самобутності, до визначення свого місця серед європейських народів і народів світу у цілому. Географія була важливим розділом наукового знання у Київській Русі з огляду на особливості розташування держави, напрями зовнішньої

політики та унікальність культурно-цивілізаційної спадкоємності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боева С.Ю. Писемність, освіта, науково-технічні знання в Київській Русі [Текст] / С.Ю. Боева [Електронний ресурс] / Режим доступу до тексту: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/31_2_Boeva.pdf
2. Вілкул Т.Л. Літопис і хронограф. Студії з домонгольського київського літописання [Текст] / Т.Л. Вілкул. К. : Інститут історії України НАН України, 2015. – 518 с.
3. Повість минулих літ [Текст]. [Електронний ресурс] / Режим доступу до тексту: <http://textbooks.net.ua/content/view/855/17/>